

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ
ГЕРМЕНЕВТИКИ У ПРАЦЯХ Є. В. ВАСЬКОВСЬКОГО**

Історія виникнення юридичної герменевтики бере свій початок в теології та грецькій міфології. Одні науковці пов'язують герменевтику з ім'ям античного бога Гермеса [1, с. 45], пояснюють походження терміну «герменевтика» від грецького «герменео» (роз'яснюю) [2, с. 7]. Інші вчені пов'язують герменевтику з дієсловом *hermeneuein*, що перекладається як «інтерпретувати, роз'яснювати» [3, с. 37]. Відповідно, з давніх-давен проблеми інтерпретації призводять до необхідності розробки герменевтичної науки.

В подальшому юридична герменевтика розвивається і в її основу лягає найважливіша категорія «розуміння» досліджуваних явищ. На науковому рівні вже давно доведені і актуальність герменевтичного підходу, і його необхідність, однак дослідники так і не дійшли спільного висновку щодо значення юридичної герменевтики в правовій науці. Під юридичною герменевтикою слід розуміти конкретний метод інтерпретації правової дійсності, особливий методологічний напрям, інтегруючий тип праворозуміння сучасного правознавства [4, с. 14]. Так, на думку О. І. Овчиннікова, такий тип праворозуміння зобов'язаний надати повну уяву про право, а за допомогою прийомів герменевтики відкривається можливість узгодити одиничні і загальні, особисті і соціальні, ірраціональні та раціональні явища, що у сукупності складає призначення правового мислення [5, с. 90].

В юридичній науці існує багато концепцій, теорій різних авторів щодо проблем юридичної герменевтики, які побудовані на характерній різним епохам методологічній основі. Вказані наукові розробки сприяють еволюції наукових поглядів щодо юридичної герменевтики, формують її в теоретичне вчення, до якого входять: логіко-теоретична основа, понятійно-категоріальний апарат. Глобальний внесок в розвиток юридичної герменевтики зробив вітчизняний правознавець, доктор цивільного права Євген Володимирович Васьковський.

Перший етап розвитку юридичної герменевтики у вітчизняній науці XIX сторіччя розвивався під впливом різноманітних факторів, у тому числі соціально-економічних, політичних, ідеологічних, культурних. Зазначений розвиток юридичної герменевтики був також зумовлений станом законодавства, судової практики, правосвідомості та юридичної освіти. Безпосередній вплив на російську юридичну науку даного періоду здійснювали положення німецької філософії та історична школа права. Неодноразово у своїх працях багато вчених підкреслювали характерну особливість руського права, яка мала прояв в запозиченні західних зразків правотворчості [6, с. 17]. Саме на цьому етапі розвитку юридичної герменевтики займався науковою діяльністю представник вітчизняної цивілістичної школи Є. В. Васьковський.

Цивілістика в Росії спочатку розвивалась під впливом візантійського права, пізніше виникла ідея «Москва — третій Рим», а вже у XVIII сторіччі зародилася «петровська рецепція західного права» [7, с. 62]. В подальшому розвиток вітчизняної цивілістичної науки відбувався під впливом західних ідейних положень, а саме консерватизма, лібералізму та соціалізму. Стійкий вплив римського права на цивільне право України, а візантійського — на спадкування та сімейне право — констатує Є. О. Харитонов [8, с. 388].

Юридична герменевтика досліджуваного періоду ще не мала усталеної сформованої теорії. Її основу склали деякі емпіричні правила, що були сформульовані римськими юристами і мали обмежене умовне значення. На той час закономірності розвитку права тільки починають формуватися як фундаментальні методологічні основи правознавства. Однак слід відзначити, що на даному етапі юридична герменевтика як навчальна дисципліна входила до складу навчальних планів російських імператорських університетів. Отже, вітчизняна юридична наука у 50-ті роки XIX сторіччя використовує посилання до правил юридичної герменевтики. І тільки у 70-ті роки XIX сторіччя вітчизняні правознавці починають теоретично розробляти деякі питання юридичної герменевтики. В цей період науковцями були зроблені перші спроби уточнення юридичної герменевтики як самостійної науки, але комплексних спеціальних досліджень на той час не було.

Як було нами зазначено вище, особистий внесок у розробку герменевтичної проблематики, а також методів, способів тлумачення юридичних текстів зробив Євген Володимирович Васьковський. Вважаємо за необхідне детально зупинитися на досягненнях цього вченого у сфері розвитку юридичної герменевтики.

У 1901 р. Є. В. Васьковський захистив докторську дисертацію «Цивилистическая методология: Учение о толковании и применении гражданских законов» і отримав вчений ступінь доктора права [9, с. 229]. Слід зазначити, що в зазначеній праці автор використовував юридичну герменевтику як науковий напрямок пізнання правознавства. Пізніше свою докторську дисертацію автор перевтілює в «Руководство к толкованию и применению законов для начинающих юристов». На думку В. А. Белова, ця робота є найкращою в теорії і практиці тлумачення законодавчих норм і єдиною працею, присвяченою методології пізнання суті закону, волевиявленню законодавця [10, с. 32].

Є. В. Васьковський зробив аналіз стану юридичної герменевтики того часу і дійшов висновку, що правила тлумачення не можуть замінити ні мислення, ні юридичної освіти. Він вважав, що юрист набуває навички використання закону завдяки постійним вправам, що дозволяє йому швидко орієнтуватися в законодавстві і використовувати його положення для окремих випадків, ситуацій [10, с. 57]. Науковець відносив юридичну герменевтику до певного виду мистецтва і вважав, що кожний вид мистецтва на шляху свого розвитку проходить два головні етапи: емпіричний та раціональний або науковий [10, с. 58]. На його погляд, стан юридичної герменевтики як виду мистецтва на той час не мав усталеної раціональної теорії, а всі її положення та розробки мали

стисле, умовне значення. Отже, в своїх працях Є. В. Васьковський підтримує розвиток науки юридичної герменевтики і вважає, що існує реальна необхідність у створенні раціональної теорії, якій було присвячено його «Руководство к толкованию и применению законов для начинающих юристов».

При написанні вищезазначеної праці Євген Володимирович часто опирався на розробки німецьких юристів XIX сторіччя і посилався на Фрідріха Бласса [11]. Використовуючи досвід німецьких юристів, науковець вважав, що при тлумаченні законів повинні бути дотримані правила, які необхідні для розуміння певного літературного твору. Таким чином, Є. В. Васьковський пропонував під час інтерпретації законів використовувати загальні герменевтичні прийоми з урахуванням правил тлумачення, встановлених в діючому вітчизняному законодавстві. Він вважав, що матеріал, за допомогою якого будуються правила тлумачення, повинен виходити, по-перше, із положень філологічної герменевтики; по-друге, із аналізу законодавчих норм; по-третє, із приписів самого законодавця [12, с. 62]. При цьому правила першої і другої групи носять універсальний характер і застосовуються до законодавства в цілому, а правила третьої групи є спеціальними.

Слід відзначити, що Є. В. Васьковський поділяв тлумачення на мовне і реальне і виокремлював їх як стадії процесу тлумачення. Так, тлумачення норм, згідно з працями цього автора, здійснюється поступово і має три стадії: мовне тлумачення, реальне тлумачення і логічний розвиток норм. Враховуючи викладене, Є. В. Васьковський доходить висновку, що перша стадія тлумачення — мовне тлумачення складається з чотирьох елементів (лексичного, синтаксичного, логічного і стилістичного), які у своїй сукупності розкривають мовний зміст тексту. На думку автора, найважливішими правилами мовного тлумачення є:

- розуміння слів у тексті закону у загальноприйнятому смислі;
- розуміння окремих семантичних одиниць у сукупності, оскільки зміст слів залежить від способу їх взаємозв'язку між собою;
- використання слів у звичайному, а не у виключному значенні, окрім указаних законом випадків;
- всі сумніви стають зрозумілими у техніко-юридичному смислі;
- жодне слово закону не повинно при тлумаченні залишитися зайвим [13, с. 32].

Процес мовного тлумачення норм включає в себе використання всіх цих елементів і повинен здійснюватися з урахуванням загальних правил граматики, стилістики та філологічної герменевтики. Отже, цілком очевидним є те, що перший етап тлумачення, за Є. В. Васьковським, відповідає першому елементу юридичної герменевтики — розумінню.

Незалежно від результату мовного тлумачення наступним етапом є реальне тлумачення, оскільки за буквальним змістом завжди повинно йти визначення внутрішнього змісту норми. Є. В. Васьковський виокремлює чотири основні групи засобів реального тлумачення правових норм: авторитетні роз'яснення, логічне співвідношення між нормами, систематичне положення та підстави.

При цьому автор особливо вказує на відмінність юридичної герменевтики від загальної філологічної герменевтики. По-перше, він вбачає відмінність в тому, що норми, які тлумачать, у сукупності складають чинне право і повинні бути всім відомими і всіма дотримуватися. По-друге, це неможливість визначити автора закону. Отже, можна зробити висновок про те, що Є. В. Васьковський намагався систематизувати засоби інтерпретаційної діяльності, що відповідають другій стадії герменевтичного процесу. Слід також відзначити, що автор вважав ці засоби за характером спрямованості та впливу на зміст правових норм прямими (безпосередньо розкривають смисл норм), а також непрямыми (розкривають смисл норм завдяки логічній роботі з ними).

В подальшому в своїх працях, присвячених розвитку інтерпретаційного процесу, Євген Володимирович обґрунтовує ідею герменевтичної спіралі. Сенс цього прийому полягає у тому, що у випадках зрозумілого і незрозумілого роз'яснення правової норми необхідно повторно провести процес інтерпретації на новому рівні (реального тлумачення) або для підтвердження правильності мовного тлумачення, або для роз'яснення незрозумілого смислу.

Достатню увагу Є. В. Васьковський приділяв такому складовому елементу реального тлумачення, як логічний розвиток. Під логічним розвитком автор розуміє вичерпування із існуючих норм інших норм, явно не виражених, однак таких, в яких існують: висновок тотожності, висновок протилежності та висновок по аналогії. Метою і кінцевою стадією герменевтичного процесу повинно бути застосування права, втілено легко і швидко [10, с. 427].

Таким чином, на підставі викладеного можна зробити наступні висновки. По-перше, на початку ХХ сторіччя у вітчизняній юридичній науці під впливом суспільно-економічних відносин сформувався підхід щодо необхідності подальшої розробки вчення про юридичну герменевтику. Автором цього підходу був вітчизняний науковець, представник цивілістичної школи Євген Володимирович Васьковський. По-друге, під час аналізу праць вказаного вище автора слід відзначити, що юридична герменевтика Є. В. Васьковського є пріоритетним напрямком юридичної думки. Автор визнавав найважливішим напрямком розвитку вітчизняної юридичної науки — подальшу розробку, теоретичне осмислення, побудову і класифікацію наукових методів праворозуміння, тлумачення і застосування правових норм, заснованих на загальних принципах філософської герменевтики. По-третє, в структурі вчення Є. В. Васьковського присутні окремі елементи, які відповідають структурі сучасної юридичної герменевтики, однак сам інтерпретаційний процес автор визначає не лінійно, а у вигляді герменевтичної спіралі.

Отже, враховуючи ідейні погляди та прийоми юридичної герменевтики у працях Є. В. Васьковського, який досліджував це явище на початку ХХ сторіччя, можна констатувати, що вони стали теоретичною та методологічною основою для розробки теорії юридичної герменевтики в цілому та її окремих питань в Україні та інших країнах в радянський і пострадянський період.

Література

1. Грайве Р. Мифы Древней Греции / Р. Грайве ; под ред. А. А. Тахо-Годи. — М. : Прогресс, 1992. — 624 с.
2. Сузи В. Н. Герменевтика: история и концепция: учебное пособие / В. Н. Сузи. — Петрозаводск : Изд-во ПетрГУ, 2005. — 89 с.
3. Кун Н. А. Легенды и мифы Древней Греции / Н. А. Кун. — Рига : Советская Латвия, 1975. — 464 с.
4. Васюк А. В. История возникновения и развития юридической герменевтики в России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / А. В. Васюк. — М., 2011. — 24 с.
5. Овчинников А. И. Правовое мышление: аксиологический и герменевтический аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 09.00.10 : «Философия политики и права» / Овчинников Алексей Игоревич. — Ростов н/Д., 2000. — 169 с.
6. Акчурина Н. В. Историческое правоведение: становление, развитие в России в 30–70-х годах XIX века / Н. В. Акчурина. — Саратов : СГАП, 2000. — 175 с.
7. Летяев В. А. Рецепция римского права в России XIX — начала XX века: (историко-правовой аспект) / В. А. Летяев. — Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2001. — 244 с.
8. Харитонов Є. О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти) / Є. О. Харитонов. — О. : Фенікс, 2008. — 464 с.
9. Професори Одеського (Новоросійського) університету : біографічний словник. — 2-ге вид., доп. — О. : Астропринт, 2005. — Т. 2. — А–І. — 743 с.
10. Васьковский Е. В. Цивилистическая методология: Учение о толковании и применении гражданских законов / Е. В. Васьковский. — М. : АО «ЮрИнфоР», 2002. — 508 с.
11. Бласс Ф. Герменевтика и критика. / Фридрих Бласс ; пер. с нем. Л. Ф. Воеводский. — Одесса : Тип. Штаба Одесского Военного округа, 1891. — 194 с.
12. Васьковский Е. В. Учебник гражданского права / Е. В. Васьковский. — Спб.: Издание книжного магазина Н. К. Мартынова, 1984. — Вып. Первый. Введение и общая часть. — 169 с.

Анотація

Корнієнко І. В. Теоретико-методологічні основи юридичної герменевтики у працях Є. В. Васьковського. — Стаття.

У статті досліджується теоретико-методологічні основи юридичної герменевтики у наукових працях представника вітчизняної юридичної науки Є. В. Васьковського. Виявлено окремі елементи юридичної герменевтики як процесу розуміння, тлумачення та застосування правових норм.

Ключові слова: юридична герменевтика, теоретико-методологічні основи, тлумачення, праворозуміння, ідейні погляди Є. В. Васьковського.

Аннотация

Корниенко И. В. Теоретико-методологические основы юридической герменевтики в работах Е. В. Васьковского. — Статья.

В статье исследуются теоретико-методологические основы юридической герменевтики в научных трудах представителя отечественной юридической науки Е. В. Васьковского. Выявлены отдельные элементы юридической герменевтики как процесса понимания, толкования и применения правовых норм.

Ключевые слова: юридическая герменевтика, теоретико-методологические основы, толкование, правопонимание, идейные взгляды Е. В. Васьковского.

Summary

Kornienko I. V. Theoretical and Methodological Grounds of Legal Hermeneutics in works of Ye. V. Vaskovsky.

The article examines the theoretical and methodological foundations of law hermeneutics in scientific works of representative of the national legal science E. V. Vaskovsky.

There were identified some elements of law hermeneutics as a process of understanding the interpretation and application of legal norms.

Keywords: legal hermeneutics, theoretical and methodological framework, the interpretation of law, the ideological views of E. V. Vaskovsky

УДК 340.15(477).«10/18»:347.956.001.71

В. О. Павелко

ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ВІД КИЇВСЬКОЇ РУСІ ДО СЕРЕДИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Актуальність дослідження. Дослідження історії виникнення та розвитку інституту апеляції в нашій державі має вагоме значення для визначення сутності апеляції, її характерних рис та місця в системі структури цивільного процесу України, і відповідно розробки ефективної процедури перегляду судових рішень в порядку апеляційного провадження. Однією з основних засад здійснення судочинства в Україні є забезпечення винесення судами законних й обґрунтованих рішень по справах, які ними розглядаються (ст. 129 Конституції України). Тому детальне забезпечення всіх умов для здійснення перевірки законності рішень судів, врегулювання порядку перегляду судових рішень, набуває на сьогоднішній день виключного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доосліджувана проблематика висвітлюється в працях таких сучасних представників суспільних наук, як: Е. А. Борисова [1], М. Кобилецький [2], С. Кудін [3], П. Ф. Щербина [5].

Метою даної статті є дослідження розвитку інституту судової апеляції на українських землях від Київської Русі до початку ХІХ століття, порядку оскарження судових рішень за Статутом цивільного судочинства 1864 року, а також з'ясування особливостей апеляції та формування на цій основі рекомендації та пропозиції щодо використання позитивного досвіду того часу для удосконалення діяльності судів в теперішній час.

За часів Київської Русі судових установ як державних органів не існувало, а судовий процес носив загальний характер. Суди були народними і здійснювали правосуддя у відповідності із звичаєвим правом. В цей період судова система мала лише одну інстанцію, а інституту апеляції не було [1, с. 22].

В період Литовсько-Руської держави до кінця ХІV століття (1386 р.) на землях, які знаходились під владою Великого князівства Литовського (Східна